

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Verslagen

PSU-symposium 10 mei 2003

Barbara Swart

Het twintigste PSU-symposium, *Op goed geluk*, met als thema 'vertrouwen', werd deze keer gehouden in het Educatorium van de Universiteit Utrecht. De onwennige sfeer maakte duidelijk hoe dat wat vertrouwd is pas goed voelbaar wordt als eraan getornd wordt.

'Vertrouwen', wat een mooi onderwerp in een tijd waarin het voortbestaan van de psychoanalyse zorgelijk is. Deze keuze sterkte echter het vertrouwen, omdat de sprekers zich niet lieten verleiden tot een schijnhouvast in harde, kwantificeerbare begrippen, maar de uitdaging waren aangegaan om zo'n centraal begrip als 'vertrouwen' te doorgronden. Met citaten uit de literatuur en de ingebrachte casuïstiek maakten zij voelbaar wat misschien niet altijd volledig te kennen is. Hieraan refereerde dagvoorzitter Ad Boerwinkel door nog eens te herinneren aan het hermeneutische vermogen van de psychoanalyse.

Toni Ladan opende de rij met *Het probleem van het aangekondigde einde* waarin hij op indringende wijze duidelijk maakte hoe het bij aanvang aangekondigde einde van de analyse een rol speelt bij het ontstaan van vertrouwen tussen analysant en analyticus.

In de eerste contacten schat de analysant in of de analyticus in enige mate aan zijn verwachtingspatroon zal voldoen ('identity of perception'). Pas dan, en zich in zekere zin blind houdend voor het einde van de analyse, kan hij zich toevertrouwen en zich vervolgens illusies maken, waarna geleidelijke desillusionering zal plaatsvinden. Deze gaat gepaard met een internalisering van het door de psychoanalyticus in de analysant gestelde vertrouwen.

Het vertrouwen wordt geschonden door grensoverschrijdingen, zoals bijvoorbeeld het rekken van de analyse. Het gaat dan om het onvermo-

gen van de analyticus om de analysant te vertrouwen en het einde van zo'n intieme relatie te verdragen omdat er 'iemand uit je leven verdwijnt die in zekere zin niet weet hoe je heet'.

Gwen Marcelis hield in *Het gezin als vertrouwensbasis* een vurig pleidooi voor het op de voorgrond stellen van de ouders binnen de kindervertherapeutische praktijk. Alleen als ouders zich vertrouwd voelen binnen het moeilijke 'vak' van ouderschap, zal het kind een goed evenwicht kunnen vinden tussen vertrouwen in anderen en vertrouwen in zichzelf, tussen verbondenheid en autonomie. In een historische schets besprak zij het werk van Benedek en van Fraiberg, over de spoken uit de kinderkamer van de ouders die herinnerd en overwonnen of herhaald kunnen worden. Zij liet zien hoe Shapiro's 'niet-intrusieve nieuwsgierigheid' terugkomt in de mentalisatietheorie van Fonagy. Als ouders zich bij het kind geen eigen binnenwereld voorstellen met eigen verlangens, gevoelens en intenties of als ze dat wel doen maar die bevolken met hun eigen projecties, worden volgens hem de spoken intergenerationeel overgedragen.

Hoe de ontwikkeling van kinderen gestoord kan raken door ernstige tekorten in hun omgeving waardoor het ze ontbreekt aan fundamenteel vertrouwen, illustreerde Constance Marcus met de casus van Anna, dochter van een moeder met een meervoudige persoonlijkheidsstoornis. Zij vertelde hoe Anna een 'false self' ontwikkelde in een poging zich enerzijds af te sluiten voor deze te verwarrende moeder en haar tegelijkertijd levend te houden. Als Anna's relatie met haar 'verschillende moeders' besproken wordt ontstaat de mentale en emotionele ruimte om onder ogen te zien dat ze niet meerdere moeders heeft maar één moeder met meerdere persoonlijkheden. Haar 'false self' kan nu plaatsmaken voor de ontwikkeling van een coherent zelfgevoel. Tegen haar eigen verwachting in kan Anna gebruikmaken van het

vertrouwen waarmee Marcus niet alleen het kind van vroeger en nu ziet, maar ook het kind dat zij in de toekomst worden kan. Mede door identificatie groeit Anna's zelfvertrouwen waardoor de separatie van moeder mogelijk wordt. Een aangrijpend verhaal. Jammer dat door de wat rommelige presentatie de verbinding met de theorie verloren ging.

Na de lunch maakte Ton Stufkens een rondgang langs fasen in de analyse waar vertrouwen in de ander, zelfvertrouwen en vertrouwen in de analytische methode een rol spelen.

Vertrouwen moet niet alleen gezien worden als een gevoelstoestand of een capaciteit van de analysant maar is volgens hem ook een kwestie van behandeltechniek. Hoe kan er zo veel vertrouwen worden opgebouwd dat de samenwerking met de analyticus voor de patiënt mogelijk wordt? In de kennismakingsfase moet de analyticus kunnen overbrengen dat hij de patiënt accepteert zoals hij is en tegelijkertijd ook dat er een andere psychische toekomst mogelijk is. Door zichzelf ondergeschikt te maken aan de regels van de setting kan de analyticus 'bijna lijfelijk' overbrengen dat hij gelooft dat wat zij doen zin en betekenis heeft. In de middenfase staat centraal de vertrouwdheid van de analyticus met het onbewuste, het vertrouwen in het eigen vermogen om samen met de patiënt verbanden te leggen tussen primaire en secundaire inhoud. In de eindfase gaat het erom of de analyticus in staat is het afscheid (leren) nemen zó te begeleiden dat er van beide zijden geen destructieve acties nodig zijn om tot een afronding te komen.

Jos Dirx vroeg met een wetenschapstheoretische lezing over psychopathologie nog even wat extra concentratie van de zaal. De moderne, op het medische model gebaseerde, psychopathologie gaat uit van een kunstmatige scheiding tussen hersenen en ziel en een objectief te classificeren diagnose. Symptomen worden gezien als uiting van hersenziekten en de behandeling is gericht op symptoomreductie, waarmee echter een reciproque relatie tussen hersenen en gedrag verward wordt met een causale relatie. Hij zette hiertegenover de psychoanalytische visie op psychopathologie, waarin symptomen worden gerespecteerd als resultante van een innerlijk conflict. Bewust-

wording hiervan kan de bron van groei zijn. Deze bewustwording vindt plaats in het contact tussen analyticus en analysant. Vertrouwen kan binnen de regressieve houding van de analyse leiden tot een correctieve hechtingservaring waardoor niet alleen het gedrag van de patiënt, maar ook de hersenen tot op synaptisch niveau beïnvloed worden. Juist deze heilzame werking van vertrouwen maakt dat de diagnose bij aanvang niet anders dan een 'uitgestelde' diagnose kan zijn.

Wouter Gomperts sloot de dag af met een 'historische les' over de moeizame relatie tussen psychoanalyse en wetenschap. Met een goed gedocumenteerd verhaal over het onderzoek van Barendregt in de jaren vijftig naar de effecten van psychoanalyse waarschuwde Gomperts voor een herhaling van een destructief relatiepatroon tussen wetenschappers en analytici bij het Randomized Controlled Trial onderzoek, dat momenteel, op instigatie van de Gezondheidsraad, in de startblokken staat. De maatschappelijke druk om met harde gegevens de effectiviteit van de psychoanalyse te bewijzen leidt net als destijds tot een onderzoeksopzet die afbreuk doet aan de psychoanalytische inhoud. Zo zullen essentiële, doch moeilijker meetbare factoren als 'vertrouwen' geen plek krijgen. Bovendien zullen patiënten en behandelaren die gemotiveerd komen tot een analyse-indicatie niet aan het onderzoek deelnemen. Hierdoor zullen de resultaten voor de psychoanalyse tegenvallen, met als gevolg dat analytici net als destijds, zich met kritiek op de opzet zullen distantiëren van de uitkomsten. In de ochtenddiscussie rees de vraag of er wel sprake is van een aangekondigd einde. Gaat het niet om een 'impliciet weten van het einde', dat door de patiënt gaandeweg 'ontdekt' wordt? Ladan benadrukte dat juist het expliciet weten van het einde van deze relatie, waarin de relatie centraal staat, maakt dat het ontstaan van vertrouwen zo'n hachelijke zaak kan zijn. Na het verhaal over de centrale rol van ouders in de kindertherapeutische behandeling was het boeiend geweest om langer stil te staan bij de plaats van moeder in de therapie van Anna. In de middagdiscussie pleitte Gomperts voor een nauwere samenwerking tussen wetenschappers en analytici waarbij ze elkaars vak-

gebied betreden om onderzoeksmethodieken te ontwikkelen waarin de psychoanalyse tot haar recht kan komen.

Het was een inspirerende en informatieve dag die mij opnieuw deed beseffen op welk kwetsbaar terrein analyticus en analysant zich elke dag weer begeven. Extra waardevol vond ik het om, als verslaggever, direct na de dag de teksten nog een keer te kunnen doorlezen. Misschien een tip om het boekje toch wat sneller na het symposium uit te brengen.

A.B. Swart, psychotherapeute en psychoanalytica i.o., is werkzaam in eigen praktijk te Utrecht.

Ouderwensen, kinderdromen

Bart Laps

Op 6 juni 2003 kon de lentezon velen niet beletten te luisteren naar *Ouderwensen, Kinderdromen*, een studiedag georganiseerd door de Vlaamse Vereniging voor Psychoanalytische Therapie. Onderwerp was het kind zijn van ouders, en het ouder zijn van een kind, niet vanzelfsprekend mijn kind, in een steeds veranderende (zorg)maatschappij waar onvruchtbaarheid ouderschap niet langer uitsluit, en ouderkoppels niet per definitie man en vrouw zijn. Vanuit haar ervaring als counselor in het Centrum voor Reproductieve Geneeskunde, sprak Patricia Baetens over de vragen van onvruchtbare heteroseksuele paren, homoseksuele paren of alleenstaanden met kinderwens. Niet alleen bewuste, maar ook onbewuste motieven van ouders om kinderen te willen hebben zijn hierbij belangrijk. Men onderzoekt de betekenis van onvrijwillige kinderloosheid voor zowel vrouw, man, als partnerrelatie. Bij donorinseminatie onderzoekt men de betekenis van vreemd genetisch materiaal voor het onvruchtbare paar en stelt zich de vraag naar donor-anonimiteit. Baetens pleitte voor openheid, daar geheimhouding de vertrouwensband ondermijnt. In de praktijk daarentegen trachten ouders de emotionele ontwikkeling van hun kind vaak te beschermen door een stilzwijgen. Homoseksuele paren weten zich voor bijkomende vraagstukken geplaatst, zoals bijvoorbeeld de gezinsstructuur van het lesbische

paar. Is het een gezin met twee moeders, of één mama en een partner met al dan niet een gelijkwaardige rol in de opvoedingsverantwoordelijkheid? Ook hier speelt de vraag of de donor als 'peter' bij het kind betrokken moet worden en of er een mannelijk rolmodel in de omgeving te vinden is. Een laatste luik betrof ethische vraagstukken over paren met één transseksuele partner, lesbische paren of alleenstaande vrouwen met kinderwens. Het viel mij op dat deze vragen beantwoord werden door referenties naar onderzoeksliteratuur. Niettegenstaande het feit dat men grote voorzichtigheid hanteert, liet het uitgangspunt dat de medische setting de kinderwens moet kunnen realiseren een utilitaristische argumentatie toe. Voor Paul Barrows blijft, ongeacht de veranderende aard van het gezin in de maatschappij, de relatie van het kind tot de ouders van groot belang. Uitgangspunten in Barrows' uiteenzetting waren de oedipale driehoek als bepalend voor de structurele persoonlijkheidsontwikkeling, de triangulatie als een steeds interpersoonlijk proces, en de verschillende elementen die vader en moeder bijdragen aan de ontwikkeling van het kind. Met illustrerende casuïstiek stelde Barrows ten eerste dat de aard van het ouderlijk koppel vormend is voor de psychologische ontwikkeling van het kind. Ten tweede dat de essentie van het Oedipuscomplex een onderhandeling in een triangulaire situatie inhoudt, een configuratie waar alle kinderen de confrontatie mee aangaan. Barrows legt de nadruk op de relatie van het kind met het koppel. Wordt het kind niet opgenomen in de triangulaire structuur, die uit meer bestaat dan interagerende dyades, dan ontstaat het gevoel van exclusie. Op zijn minst dient de fantasie van de oedipale driehoek aanwezig te zijn bij het kind; het ervaren dat er een vader is. Niet de afwezigheid van de vader op zich is schadelijk, wel het ontbreken van de vader in het koppel. Bovendien werd het wezenlijke verschil aangeduid tussen de bijdragen van vader en moeder in de opvoeding. Dit laatste onderscheid lijkt me echter van een andere orde dan het ervaren van een triangulaire structuur. Een derde doorbreekt de dyade tussen moeder en kind, ongeacht dit een man of een vrouw is. Wel verschillend zijn bijvoorbeeld de sociale rolpatronen die het kind leert

wanneer het zich identificeert met een vader of met een moeder.

In *Johanna en de poezenwinkel* illustreerde Christine Franckx met het verhaal van de zevenjarige Johanna de problematiek van complexe oedipale thema's bij adoptie. Vergelijkbaar met de Oedipusmythe, bevonden zich ook bij Johanna twee ouderparen tegenover elkaar. Het kind bevond zich tussen beide paren, in wat Franckx conceptualiseerde als een *ontdubbeling*, om het onderscheid te maken met splitsing. De haast ondraagbare ambivalentie van het kind tegenover de ouders werd gespreid over biologische ouders die hun kind verlangden doch verwierpen, en adoptieouders die door onvruchtbaarheid in hun kinderwens werden belemmerd. Omgekeerd speelden de (projecties van) fantasieën van de adoptieouders over de biologische ouders een rol. In haar therapie toonde Johanna zich een verbaal goed ontwikkeld meisje zonder frustratietolerantie, dat bij tijden woedend en gewelddadig werd in een schrijnend onvermogen om interne en externe realiteit te integreren. Een vroegtijdig afgebroken therapie liet ons enkel fantasieën over het verdere verloop van deze boeiende casus.

Marc De Kesel schetste vanuit Lacans subjecttheorie de kinderwens als een gift. Hij vestigde de aandacht op het lustprincipe, dat het subject kenmerkt door een verlangen zich te geven in genot. Ook de kinderwens is een verlangen zich te geven in transgressieve zin. De ouder beleeft het genot zich te geven aan het kind. Het kind heeft op zijn beurt het leven te danken aan deze wens van de ouder, die zich vertaalt in de gift die het kind zelf is. Zonder die gift zou het kind dus niet bestaan, een leegte zijn. Om deze bedreigende leegte weerstand te bieden, dit besef te negeren of te verdringen, moet het kind de gift van de ouder van een tegengift voorzien. Deze tegengift is het kind zelf, in de identificatie met de ouders, in de poging zelf een subject te worden. Dit toont een spanningsveld dat gedurende de gehele subjectwording blijft bestaan. Wil men in deze giftverhoudingen niet verstikken dan is het cruciaal dat de ouder ruimte laat voor een tegengift.

Men herkent hier de houding tegenover de vraag van de analysant. Ook de analysant heeft zijn onbewuste verlangen verwoord in een

symptoom, dat hij als gift aanbiedt aan de analyticus. Deze vraag is een gift, waarbij het juist dodelijk is voor de betrachting van de analyse – te weten, het aanvaarden dat men zelf een gegeven is – deze gift zonder meer te aanvaarden. Een mooie afsluiter van de dag, aangezien deze lezing ons in een breder perspectief iets leert over de gift-tegengiftverhoudingen in de huidige zorgcultuur en psychotherapie in het bijzonder. De zorgsector, die een dermate gift doet in haar aanbod, dat patiënten er geen tegengiften (symptomen) meer tegenover weten te stellen.

Wat de dag meer dan de moeite waard maakte, was de combinatie van de sprekers en hun verschillende invalshoeken. Bovendien moedigen de aanvullende discussies aan tot wederzijdse kritische reflecties.

B. Laps is psycholoog en psychoanalytisch therapeut in opleiding, werkzaam in het Openbaar Psychiatrisch Ziekenhuis Geel, en vrijwillig medewerker in het Psychotherapeutisch Centrum voor studenten van de KU Leuven.

Spiegelkje, spiegelkje aan de wand ... Studiedag NVPP, 6 juni 2003

Ad Gerritsen

Ook dit jaar heeft de Nederlandse Vereniging voor Psychoanalytische Psychotherapie het aangedurfd om de grenzen buiten haar eigen terrein te verkennen. Op deze studiedag, die onder de bezielende leiding van dagvoorzitter Trijsburg stond, kwam de vergelijking van psychoanalytische psychotherapie en cognitieve gedragstherapie als behandelvorm bij de ontwijkende en de borderline persoonlijkheidsstoornis aan bod.

Mary Hoxe, voorzitter van de NVPP, maakte in haar opening duidelijk dat de NVPP de wetenschappelijke verantwoording van concepten, processen en effectiviteit van de psychoanalytische behandeling niet uit de weg wil gaan evenals de vergelijking met andere vormen van therapie.

Jan Vandeputte nam de zaal aan de hand van voorbeelden uit de kinder- en jeugdliteratuur mee in zijn boeiende en beeldende verhaal

Nieuwsgierigheid en Verbeelding. Alle stripfiguren, helden en heldinnen in kinderboeken hebben hun nieuwsgierigheid gemeen. Nieuwsgierig zijn is een functie of capaciteit die zorgt voor een optimale regulatie van opwinding en affect, waarbij zowel te veel (borderline persoonlijkheidsstoornis) als te weinig (vermijndende persoonlijkheidsstoornis) niet goed is. Gemeenschappelijk aan alle psychotherapeutische scholen is dat ze hun setting zo organiseren dat nieuwsgierigheid en verbeelding zoveel mogelijk kansen geboden worden.

Tijdens de ochtend kwamen cognitieve gedragstherapie en korte dynamische therapie bij de ontwikkende persoonlijkheidsstoornis (OPS) aan bod en een onderzoek naar de effecten van deze twee therapievormen bij de OPS.

Ank Brenner stond stil bij de onderzoeksopzet en bij de uitgangspunten van de cognitieve gedragstherapie. Aan de hand van een geslaagde en een mislukte casus maakte ze op een praktische manier helder hoe deze therapievorm bij de OPS in het onderzoek gehanteerd werd.

Guus Feiertag hield een glashelder verhaal over korte dynamische therapie bij de OPS. Hij benadrukte dat patiënten met een OPS zowel volgens de DSM-IV als in structurele zin een heterogene groep vormen. Feiertag illustreerde de korte dynamische therapie aan de hand van twee casus.

Na deze twee verhalen kwam het vergelijkend onderzoek naar de effecten van cognitieve gedragstherapie en kortdurende dynamische therapie, uitgevoerd door de GGZ Groningen in samenwerking met de Universiteit van Amsterdam, aan bod.

Als eerste stap van het onderzoek werden er bij OPS-patiënten die voor behandeling in aanmerking kwamen vragenlijsten afgenomen. De geïncludeerde patiënten werden aselekt verdeeld in twee groepen. De ene groep kreeg gedurende zes maanden twintig zittingen cognitieve gedragstherapie (CGT) of kortdurende dynamische therapie (KDT), beide volgens protocol. De andere groep patiënten kwam op de wachtlijst terecht, waarbij er wel de mogelijkheid bestond voor een incidenteel gesprek. Na de wachtlijstperiode werden ze alsnog aselekt verdeeld over CGT en KDT. Voor alle cliënten vond er zes maanden na de afsluiting van

de therapie een follow-uponderzoek plaats. De zaal was inmiddels nieuwsgierig geworden naar de resultaten van het onderzoek. In de presentatie van Paul Emmelkamp bleek echter dat de onderzoeksgegevens nog niet volledig verwerkt waren. Uit de voorlopige analyses kwamen een aantal tendensen naar voren. Zowel CGT als KDT bleek werkzaam bij de OPS, maar de behandelresultaten verschilden niet significant van die van de wachtlijstgroepleden, die echter wel op de hoogte waren van de mogelijkheid van therapie na de wachtlijstperiode en een incidenteel gesprek tijdens de wachtlijstperiode. Er konden evenmin significante verschillen worden aangetoond tussen CGT en KDT na afloop van de therapie, terwijl in het follow-uponderzoek na zes maanden voor beide therapieën bleek dat de resultaten zich doorzetten. Er kon geen verband worden aangetoond tussen werkalliantie en effect van de behandeling. Het wachten is echter op de definitieve resultaten van het vergelijkend onderzoek.

's Middags kwamen de 'transference focused' psychotherapie (TFP) en cognitieve schemagerichte gedragstherapie (CSG) bij de borderline persoonlijkheidsstoornis (BPS) aan bod en het multicenter-onderzoek (Leiden/Den Haag, Amsterdam en Maastricht) naar de effecten van deze twee therapievormen bij de BPS. Willem Heuves hield na een korte inleiding over de borderline persoonlijkheidsstoornis en de borderline persoonlijkheidsorganisatie een helder en persoonlijk verhaal met diverse klinische voorbeelden over de TFP vanuit zijn positie als psychotherapeut. In tegenstelling tot de reguliere psychoanalytische psychotherapie maakt de TFP gebruik van de contractfase (waarin afspraken tussen therapeut en patiënt gemaakt worden die een extra beveiliging van de setting waarborgen), treedt er actualisatie in de therapeutische relatie op, heeft de therapeut een actieve opstelling en maakt hij gebruik van een 'manual' (een soort richtlijn, geen protocol).

Uit het verhaal van Heuves kwam aan de hand van voorbeelden op een indrukwekkende wijze naar voren hoe massaal de tegenoverdracht kan zijn en hoe moeilijk herkenbaar soms, ondanks de heftigheid ervan. Vaak wordt de tegenoverdracht pas in de intervisiegroep her-

kend. Deelname aan zo'n groep is voor therapeuten daarom onontbeerlijk. Marjon Nadort hield een flitsend verhaal over cognitieve schemagerichte therapie bij de borderline persoonlijkheidsstoornis. Belangrijk uitgangspunt van deze behandelvorm is dat disfunctionele schema's verantwoordelijk zijn voor het ontstaan en in stand blijven van persoonlijkheidsstoornissen. Anders dan in de TFP is de therapeut telefonisch bereikbaar bij problemen en crisis en bestaat de mogelijkheid van zelfonthulling binnen de therapeutische relatie. Ook in de schemagerichte therapie vindt er correctie plaats, worden grenzen gesteld en autonomie en groei van de patiënt bevorderd. Nadort illustreerde met een levendig gebrachte casus van een patiënte met een ernstige BPS dat cognitieve schemagerichte therapie prima kan werken bij deze moeilijke doelgroep.

Josephine Giesen-Bloo presenteerde de voorlopige resultaten van een nog lopend multicenteronderzoek. In dit onderzoek worden cognitieve schemagerichte gedragstherapie en transference focused psychotherapie als poliklinische behandelvorm met elkaar vergeleken met betrekking tot effectiviteit en kosten. Patiënten met een borderlinestoorning worden aselekt verdeeld over de twee therapiecondities. De behandeling vindt plaats gedurende drie jaar in een frequentie van tweemaal per week. Metingen vinden elke drie maanden en een jaar na afsluiting plaats. Als uitkomstmaten gelden de ernst van de borderlinepathologie, de kwaliteit van leven en de kosten. Evenals tijdens de ochtendsessie kwamen slechts de voorlopige resultaten van het onderzoek aan bod. Ook hier kan er het beste gesproken worden van tendensen. Eén tendens was dat zowel patiënten uit de TFP-groep als de CSG-groep profiteren van behandeling. Er vond verbetering plaats in zowel de ernst als de frequentie van de symptomen als in de levenskwaliteit. Een andere tendens was dat het afvalpercentage bij de TFP-groep aanzienlijk groter is dan bij de CSG-groep. Zolang alle uitslagen niet bekend zijn valt hierover echter formeel nog niets te zeggen. In de discussie kwam naar voren dat CSG mogelijk meer steunend van karakter is en dat de TFP meer vergt van patiënten vanwege het actualiseren van conflicten in de therapeutische relatie. Terugkijkend op de studiedag vond ik het nut-

tig en illustratief dat er twee belangrijke therapievormen met elkaar vergeleken werden. Teleurstellend was dat er slechts in beperkte mate onderzoeksresultaten beschikbaar waren.

H.A. Gerritsen is psychiater en psychoanalyticus i.o. en werkzaam bij Rintveld Persoonlijkheidsstoornissen van Altrecht GGZ te Zeist.

Psychoanalytic psychotherapy in our time – when, where and for whom? EFPP-congres, 4-6 juli 2003 te Stockholm

Dorien Philipszoon
Marijke Sontrop

Begin juli vond het vijfde 'three-section-congres' van de European Federation for Psychoanalytic Psychotherapy (EFPP) plaats. De EFPP is de koepelorganisatie van de nationale verenigingen voor psychoanalytische psychotherapie van de EU-landen. De Federatie werd in 1991 opgericht en bestaat uit drie secties (de volwassenen-, kinder- en groepssectie). Naast congressen van de afzonderlijke secties wordt eens per drie jaar een 'three-section-congres' georganiseerd. Drie jaar geleden in Oxford en nu was het weidse, waterrijke Stockholm aan de beurt. Het congres werd bezocht door meer dan vierhonderd deelnemers uit ongeveer dertig landen. De ochtenden waren gevuld met plenaire lezingen en 'discussiegroepen'. 's Middags was er ruim keus uit workshops. We bespreken hieruit een selectie.

Vrijdagochtend vroeg begon de officiële opening met een aantal prachtige dia's van Stockholm en een miniconcert met onder andere de Hungarian Rhapsody van Liszt. Wakker geschild luisterden we naar de eerste plenaire lezingen. Schokkend was, dat de beoogde openingsspreker (Ludvig Igra uit Zweden) een maand tevoren plotseling overleden was. Drie EFPP-leden namen zijn plaats in. Als eerste Serge Frisch uit Luxemburg, die in een erudiet verhaal, terugkijkend op het bovengenoemde overlijden een goed ontwikkeld mentaal leven (het kunnen mentaliseren) beschermend noemde, omdat er dan adequaat gerouwd kan worden. Ook sprak hij over het huidige leven als snel en op direct

resultaat gericht. Kenmerken, die niet goed bij het psychoanalytische gedachtegoed passen en die één deel van de oorzaken van de vermeende huidige psychoanalytische crisis zijn. Want verkeert de psychoanalyse momenteel in een crisis? Ja en nee. Vanuit politiek standpunt: ja. Echter, de analytische theorie en praktijk zijn op dit moment zeer levendig en stimulerend, zoals uit alle publicaties en congressen blijkt. De analytische benadering staat niet op het spel, maar wel langdurige behandelingen. Hij verzet zich tegen de crisismentaliteit volgens welke we opleiding en techniek moeten aanpassen aan het huidige tijdsgewricht, en vond dit geen analytische manier van denken. Volgens hem konden we wel proberen de politiek te beïnvloeden. Wat we nu in Nederland zeker doen!

Daarna Luisa Perrone uit Italië, die onder andere sprak over de behandeling van borderlinestoorntissen, waarbij projectieve identificatie en andere vroege mechanismen onherroepelijk aanwezig zijn. Zij wees op het belang van het creëren van een therapeutische ruimte, waarin angsten 'gecontained' kunnen worden, niet alleen in de spreekkamer maar ook op instituutsniveau, waar maar al te vaak een zieke, onveilige sfeer heerst.

Als laatste die ochtend sprak Luc Michel uit Zwitserland, die de co-referent van Ludvig Igra zou zijn. Hij vertelde dat hij door zijn dood overvallen was en dat hij grote moeite had gehad met het maken van een ander verhaal, blijkbaar door de psychische ruimte die hij reeds voor Igra gemaakt had. Hierna sprak hij over de opleiding van arts-assistenten psychiatrie in Zwitserland. Twintig jaar geleden was men alleen psychoanalytisch geïntereerd geweest. Maar hoe was dat nu? Hij vroeg dertig arts-assistenten naar hun voorkeur voor psychotherapeutische stroming (psychoanalytisch, systeem of cognitief-gedrags). Tot zijn verbazing was tachtig procent van de assistenten vooral geïnteresseerd in verdere scholing in de psychoanalytische richting; voor de beide andere richtingen was dit tien procent. De psychoanalytisch geïnteresseerde groep was opgebouwd uit een kleine groep die geïnteresseerd was in diepgaande scholing tot psychoanalyticus of psychoanalytisch psychotherapeut, en een grote groep die een minder intensieve

scholing wilde en tevens de andere richtingen wilde leren kennen, zodat ze in hun dagelijks werk op eclectische wijze van hun kennis gebruik zouden kunnen maken. Hij pleitte ervoor om ons idee van omnipotentie op te geven en de dialoog aan te gaan. Deze oproep van Michel zou onzes inziens tot kwaliteitsverbetering kunnen leiden.

Hierna volgde de eerste discussiegroepbijeenkomst. Iedere discussiegroep bestond uit ongeveer twintig deelnemers met tien nationaliteiten, die drie dagen achtereen anderhalf uur zonder agenda en met minimale sturing van twee 'mediatoren' de plenaire lezingen en andere willekeurige onderwerpen besprak. Het werd een bijzondere ervaring. In een sfeer van toenemende vertrouwdheid en openheid werden steeds meer persoonlijke visies op het vak, informatie over de situatie in de diverse landen maar ook kritische geluiden over de psychoanalytische wereld met elkaar gedeeld. Het zou volgens ons een goed idee zijn ook op andere congressen dergelijke discussiegroepen te organiseren.

Er kwamen veel onorthodoxe toepassingen van psychoanalytische psychotherapie aan bod. Zo hield Maria Rhode een mooi, indrukwekkend verhaal in haar plenaire lezing over de theorie en behandeling van kinderen met complexe stoornissen, zoals autisme. Zij illustreerde dit met twee gevalsbeschrijvingen. Hoofdthema's hierbij waren het gebruik van tegenoverdrachtsgevoelens door de therapeut om het kind te begrijpen en de noodzaak veelvuldig met het netwerk van het kind te onderhandelen, vaak om de therapie überhaupt te kunnen voortzetten. Paul Terry presenteerde in een workshop een boeiende en theoretisch goed onderbouwde psychoanalytische psychotherapie met een psychotische patiënt, gericht op het rouwen over het verlies dat de ziekte met zich meebrengt.

Hiernaast viel op dat er niet zoveel nieuwe theoretische ontwikkelingen gepresenteerd werden over de 'gewone' psychoanalytische psychotherapie, zeg maar die van één of tweemaal per week met de 'neurotische' patiënt. Wel sprak Gilliéron over zijn kortdurende methode en Daniela Moggi hield een plenaire lezing waarin ze een nieuwe bijdrage gaf aan de theorie over psychoanalytische groepspsychotherapie.

We misten presentaties met wetenschappelijk onderbouwd onderzoek naar therapieresultaten. Iets wat in de huidige tijd volgens ons onontbeerlijk is. Hopelijk komt dit meer aan bod in het 'adult-section-congres' van de EFPP in 2005 (Duitsland).

Er was wél een interessante serie workshops met research over therapieopleidingen. Dit wordt vooral in Zweden gedaan, waar de opleiding tot psychotherapeut door de universiteiten verzorgd wordt. Birgit Hallerfors besprak een follow-uponderzoek onder groepstherapeuten, die een driejarige opleiding hadden gevolgd. Na enkele jaren bleek dat ze ontvreden waren over hoe ze het geleerde in hun werksituatie konden toepassen, vaak door belemmeringen vanuit de leiding. Haar conclusie: breng de opleiding meer naar de organisatie. Tevens haalde ze een Noors onderzoek aan naar het verloop van het enthousiasme dat therapeuten vlak na hun opleiding hebben. Na drie jaar was dit duidelijk verminderd, mogelijk als gevolg van de complexiteit van de werksituatie. Dit onderstreept de noodzaak van intervisie. Al met al zeer herkenbaar voor ons. De sfeer van het congres was open voor nieuwe ontwikkelingen. Op een creatieve manier werden nieuwe uitdagingen aangegaan, zoals de toenemende complexiteit van de problemen en het politiek minder gunstige klimaat van dit moment. Daarnaast viel ons op dat er nauwelijks polariserende geluiden te horen waren over het verschil tussen psychoanalyse en psychoanalytische psychotherapie, zoals in Nederland nogal eens het geval is. Duidt dit erop dat de beide gebieden in Europa als geheel een steviger identiteit hebben, of is het eerder een kwestie van het sluiten der rijen nu de psychoanalytische wereld bedreigd wordt? De organisatie was goed, de locaties prachtig en het feest was onvergetelijk door het optreden van The Freudian Slips, Zweedse psychotherapeutes met veel gevoel voor humor!

H.D. Philipszoon is psychiater en psychoanalytisch psychotherapeut werkzaam in eigen praktijk te Amstelveen.

M.A.J. Sontrop is klinisch psycholoog en psychoanalytisch psychotherapeut werkzaam bij de Symfona Groep, locatie Hilversum.

Over tijgers, kastelen, juwelen en toverwoorden. Klinische psychotherapie tussen wetenschap en kunst, Pittem 25 september 2003

Guy Verbruggen

Het Centrum voor Psychiatrie en Psychotherapie te Pittem had voor zijn zesde studiedag twee psychotherapieverenigingen, de Vlaamse Vereniging voor Psychoanalytische Therapie en de Vlaamse Vereniging voor Gedragstherapie, samengebracht om te denken en te spreken over wetenschap en psychotherapie. Meer dan honderddertig deelnemers van allerlei psychotherapeutisch pluimage waren aanwezig binnen het aantrekkelijke West-Vlaamse kader. Weinig psychotherapiecentra hebben zulke oerdegelijke bomen en grasperken, nog minder kunnen zich beroepen op een zulk authentic 'kasteeltje' als pleisterplaats. De aanblik roept bij mij geen gedachte op aan een psychotherapiecentrum, maar doet denken aan wijnkastelen en kasteelwijnen, waarbij ik alle maïs en prei uit de Pittense omgeving even omtover tot wijnranken.

Gastheer Marc Kinet wist met een korte, maar krachtige inleiding de toon te zetten. Hij sprak over het zichtbare en het meetbare, over gedragstherapie en psychoanalyse, over de 'Anglo's' die de neurowetenschappen trachten te integreren (bijvoorbeeld Fonagy) en over de lacaniaanse 'Latino's'. Klinische psychotherapie is een vorm van toegepaste psychoanalyse. Psychopathologie wordt er opgevat als uitdrukking van de levensgeschiedenis waarin zich bepaalde patronen herhalen. Doorleefd inzicht, mentalisatie, het ontdekkend bewerken van de overdrachtsrelatie zijn dan aan de orde. Het louter weten schiet volgens Kinet in de kliniek tekort: 'Knowing more about tigers doesn't make them less dangerous.' Psychotherapeuten zouden zich moeten scholen tot tijgerfluisteraars, aldus Kinet. Maar wat dan met de wetenschap, de meetbaarheid, de *evidence-based* stroming, de 'randomized controlled trials'? In de voormiddag was het woord aan de analytici.

Rudi Vermote benadrukte in de eerste plaats dat zonder onderzoek de psychoanalyse aan de

universiteiten verder verdrukt zal worden. Bezielde bezig met het meten van intrapsychische processen, maakte hij het ons mogelijk een blik te werpen op enkele voorlopige gegevens van zijn breed opgezette psychotherapie-onderzoek.

Is verandering mogelijk door psychotherapie? Om die vraag te operationaliseren werden enkele gangbare en enkele nieuwe psychoanalytische instrumenten voorgesteld (Inventory of Personality Organisation, Leuvense Psychotherapie Schaal, Grid Schaal). Vermote hanteert een integratief model, waarin probleem, proces en effect met elkaar in verband worden gebracht en waarin men drie dimensies onderscheidt en meet: objectrelaties, mentaliseren en de basale relatie. Het onderzoek is veelbelovend, maar nog pril: wordt zeker vervolgd (door Vermote), en gevolgd door de (Vlaamse) analytische wereld.

Antonie Ladan sprak over de relatie tussen geheugen en fantasie. Wanneer iets niet beschikbaar is binnen het geheugen kan men dat wijten aan opslag, aan consolidatie of aan het ophalen van gegevens. Wat we ons wél herinneren heeft ook veel met fantasie te maken, zo liet hij ons zien aan de hand van voorbeelden van 'false memories'. Fantasieën kunnen onbewust worden door de overgang van het expliciete naar het impliciete geheugen. Veel wordt moeiteloos ingepast in een impliciete belevingswereld, eerder aan het werk bij vaardigheden en gewoonten, bij een handelend in de wereld staan.

De discussie aan het eind van de voormiddag ging over de positie van de clinicus en de onderzoeker. De theorie moet volgen op de praktijk (door Vermote een juweel genoemd) vanuit de vraag 'Wat werkt?' Men vertrekt niet vanuit een narcistische autoriteitsgedachte, maar veeleer vanuit een zich nederig onderwerpen aan onbewuste processen die men onder de loep legt, zonder ze aan te raken. Het werd al snel duidelijk dat psychoanalyse vertrekt van ideeën, terwijl gedragstherapie evolueert aan de hand van modellen die ontstaan op grond van empirisch onderzoek.

In de namiddag verschenen gedragstherapie en neurowetenschappen op het toneel.

Rudi De Raedt toonde ons overtuigend aan dat de neurowetenschappen mogelijkheden bie-

den met betrekking tot toekomstige evoluties in de gedragstherapie. Enthousiast liet hij ons zien hoe soms nieuwe neuronale verbindingen ontstaan onder invloed van ervaring (leren of oefening). Over duurzame leereffecten gesproken! Gedragsbiologie en gedragstherapie reiken elkaar de hand: er bestaat een wisselwerking tussen emoties en neuronale circuits. 'Neuroplasticiteit' is het toverwoord waarnaar binnen de modernste gedragstherapeutische technieken verwezen kan worden. Wordt zeker vervolgd en gevolgd door de gedragstherapeuten.

Kurt Audenaert sprak ons over zijn passie, de functionele beeldvorming (met nucleaire en magnetische technieken) van de hersenen. Door middel van voorbeelden liet hij zien hoe therapieresistente patiënten minder frontale cortexwerking blijken te hebben. Een slechtere frontale doorbloeding geeft meer kans op mislukking, op een trager leerproces, op een grotere graad van impulsiviteit. De gevaarlijke tijgers van Kinet komen hier in beeld.

De afsluitende discussie begon verzoenend: Vermote ziet parallellen tussen mentaliseren en frontaal functioneren. Nadien werd de tegenstelling scherper verwoord. Kinet noemt gedragstherapie gericht op 'Wat werkt?', psychoanalyse daarentegen helpt patiënt om zijn particuliere antwoord te vinden op de omgang met het reële. Klinische psychotherapie noemt Kinet ook het domein van het ondenkbare, ondraaglijke, onvatbare, waar – in bioniaanse termen – wilde gedachten getemd moeten worden. De Raedt ziet die tegenstelling milder en anders: de onderliggende structuur, waar analytici het over hebben in therapie, vertaalt hij als 'problematische schemata'.

Het was zeker een geslaagde studiedag, die ging over psychotherapie vandaag en morgen. Een met elkaar spreken van gedragstherapie en psychoanalyse, van neurowetenschappen en psychotherapie, een verfijnen van intake-effectonderzoek: dit alles lijkt mij nodig 'to survive'. Of de psychoanalyse daarbij 'the fittest' zal zijn is nog maar de vraag. Hopelijk blijft er binnen de psychotherapie – ook binnen de gedragstherapie – voldoende ruimte voor het vrije gesprek, de beschouwende orde, enige rêverie, een spel met woorden, gedachten en gevoelens, in deze tijd van meten en

Verslagen

weten, van statistatie en 'idiot savants'. Mij viel nog op dat mannen hier het woord voerden; zowel de sprekers als de vragenstellers uit de zaal waren exclusief mannelijk, de vrouwelijking van psychologie en psychiatrie ten spijt. Ik had ook wel wat vrouwelijke gedachten willen horen over tijgers, juwelen en toverwoorden. Mevrouw Myriam Van Moffaert mocht wel de tweejaarlijkse prijs 'Frans Hoornaert' uitreiken aan Dirk Bryssinck, werkzaam binnen het PC

Sleidinge, voor zijn werkstuk over psychose en toxicomanie.

Het Pittemse centrum verdient een pluim: organisatorisch liep alles vlekkeloos, inhoudelijk werd er zinvol omgegaan met verschillen en met geschillen, met dada's en hiaten.

G. Verbruggen is psychoanalytisch psychotherapeut binnen de driehoek Sint-Truiden, Hasselt en Tongeren.